

TÜRKÇEDE BAZI EK VE EDATLARDA “-n” MORFEMİ İLE ORTAYA ÇIKAN VARYANTLAŞMA

Prof. Dr. Leylâ KARAHAN
Gazi Üniversitesi
[TÜRKİYE]

Dil, bir anlamı, bir işlevi belirtme, vurgulama veya pekiştirme ihtiyacı karşısında kullanıcıya birçok seçenek sunar. Türkçenin seçeneklerinden biri, kelime ve ekleri *-n, -l, -z, -t, -k, -m, -A, -I* gibi çeşitli morfemler yardımıyla genişletmektir. Bir kısmı muhtemelen enklitik kökenli olan bu morfemler, Türkçenin her dönem ve lehçesinde görülür. Pekiştirilmiş kelime ve eklerle bunların önceki şekilleri arasında genellikle anlam ve işlev farkı görülmez. Çoğu zaman her iki şekil de aynı dönem ve lehçede kullanılmıştır. Enklitiklerin özelliklerinin anlatıldığı Ercilasun 2008’de, “pekiştirme enklitiği teorisi”yle kelime ve eklerdeki bazı genişlemelerin açıklanabileceği belirtilmektedir (2008: 52).

Türkçede, pekiştirme işlevli genişlemelerde en fazla örneği bulunan, *-n*’li genişlemelerdir. Bu yazının konusu, *-n* ile pekiştirilen, önceki şekilleri de aynı veya başka dönem ve lehçede yaşayan/yaşamış olan ekler ve edatlardır.

Türkçede *-n* morfemi ile ortaya çıkan varyantlaşmanın görüldüğü ek kategorileri ve edatlar şunlardır:

1. EKLER

1.1. ZARF-FİİL EKLERİ

Zarfın söz diziminde vurgulu birimler oluşu, fiilden zarf yapan bazı zarf-fiil eklerinin de yapısını etkilemiş ve bu eklerin çeşitli morfemlerle ileriye doğru genişlemesine sebep olmuştur¹. Türkçede basit yapıları zarf-fiil eklerinin az oluşuna karşılık genişlemiş zarf-fiil eklerinin çok oluşu da bu eğilimin bir başka göstergesidir. Zarf-fiil ekleri genellikle *-A, -An, -I, -k/ok, -l, -II, -m, -mA, -n, -s, -z* vb. morfemlerle genişletilmiştir.

Zarf-fiil eklerinde pekiştirici morfemlerin sebep olduğu varyantlaşma (*-BAn, -UBAn, -UBAnIn; -IncA, -IncAnA, -IncAnAn, -IncAk, -IncAl; -Dıkça, -DıkçAn vb.*),

¹ Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk’teki “Halın ahırına ilâve edilen bu b harfine bazen sakın n ilhak edilir. O zaman b harfi fethalı olur. Mesela külüben ve kiriben gibi. Bu n harfi halde mübalaga manasını ifade eder. Bunu ilâve etmekle hal kelimesi tekrar edilmiş gibi olur. Meselâ *külü külü* gibi tekrar edilmek suretiyle de hali te’kit etmek caizdir”(Caferoğlu 1931: 168) cümlesi de zarf-fiil eklerinin bu eğilimini vurgulamaktadır.

daha çok Oğuz grubu lehçelerinde olmak üzere bütün lehçelerde görülür. Eklerin ilk şekilleriyle genişlemiş şekilleri arasında belirli bir işlev farkı yoktur ².

Türkçede *-n* morfemi ile genişlemiş zarf-fiil ekleri şunlardır:

1.1.1. -(I)BAnI(n)

Türk dilinin tarihî gelişimi içinde *-An*, *-I*, *-n* morfemleriyle genişleyen *-(I)p* zarf-fiil eki, *-(I)BAn*, *-(I)BAnI* ve *-(I)BAnIn* (hatta *-(I)BAnIn*) şekillerinde çeşitli dönem ve lehçelerde kullanılmıştır. Bunlar içinde en yaygın olanı, *-Ip* ve *-IBAn*'dir. Bu varyantlar, Köktürk, Uygur, Karahanlı, Çağatay ve Kıpçak Türkçesi metinlerinde (Tekin 2003: 174-175; Gabain 1995: 84; Ercilasun 1984: 179; Eckmann 1988: 115; Karamanlioğlu 1994: 147, 148) ve bugünkü lehçelerde (Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Öztürk 1997: 236, 237 vb.) tanıklanabilmektedir.

-(I)BAnI, *-(I)BAnIn* şekilleri ise daha sınırlı bir dil alanında kullanılır. Ş. Tekin, *-n* morfemi ile genişlemiş *-(I)BAnIn* şekline eski Uygur metinlerinde -daha çok Mani metinlerinde-rastlandığını belirtir (1960: 317). Ancak örneklerin azlığı, bu şeklin işlek olmadığını göstermektedir. Asıl işleklik, Oğuz grubu lehçelerinde karşımıza çıkar. Eski Anadolu Türkçesinde ek, ses yapısı bakımından bol varyantlı bir yapıya sahiptir. Bu dönemde *-Ip*, *-IBAn*, *-IBAnI* yanında *-IBAnIn* (Ergin 1989: 90; Gülsevin 1997: 133) şekli de kullanılır.

Ekin ilk genişleme merhalesindeki *-An* morfeminin başka eklerde de görülen bir pekiştirici unsur olduğu hususu daha önce O. F. Sertkaya tarafından ifade edilmişti (1989: 323-352). Erdal, yıldızlı bir **(I)BA* yapısından söz etse de (2004: 327) bu ihtimal, *-A*'nın veya *-An*'in bir pekiştirici olduğu düşüncesini değiştirmez. *-(I)BAnI* yapısındaki *-In*'in da bir pekiştirici unsur olduğu söylenebilir. Çünkü aynı morfem, *-sUn* emir ekini de *-sUnI* şeklinde genişletmektedir (Ercilasun 1984: 143). Çok varyantlı bu yapıda *-n* morfemi de yer almış ve son olarak *-(I)BAnI* eki, *-n* ile tekrar genişleyerek *-(I)BAnIn* şeklini almıştır.

Banguoğlu (1938: 130) ve Erdal (2004: 176)'a göre *-(I)BAnIn* ekindeki *-n*, vasıta hâli ekidir. Korkmaz, *-IBAnIn* ekindeki *-n*'nin bir zarf-fiil eki olduğunu; zaman ve tarz zarfları ile edatların bir yandan vasıta hâli eki *-n* ile türetilirken bir yandan da *-n* zarf-fiil ekiyle türetilmiş olmasının zamanla bu iki ekin birbirine karıştırılmasına ve bu karıştırmanın yer yer vasıta hâli eki lehine işleyerek *-n* zarf-fiil ekinin de vasıta hâli eki sayılmasına yol açtığını belirtir (1995: 180-182). Ancak "Türkçede *-an/-en*, *-ı*, *-i*, *-ın*, *-in* şekillerinde asli görevleri "pekiştirme" olan bir ek var mıdır? Yoksa bu ekler başka kelime sınıflarına ait eklerdir de kullanılış şekillerinin verdiği imkânlar dolayısıyla mı sonradan (sekunder olarak) pekiştirme görevi yüklenmişlerdir?" soruları üzerinde düşünen Korkmaz, Türkçede *-An* ve *-In* şekillerinde müstakil birer pekiştirme eki bulunmadığı, söz konusu eklerdeki bu pekiştirme görevinin Türkçenin eklerin kullanılış şekilleri ile ilgili bir özelliğinin işletilmesinden, yani bir

² Yeni Uygur, Altay, Kazak, Kırgız, Kazan ve Özbek lehçelerinde *-Ip*'lı zarf-fiillerden sonra kullanılan *ok* pekiştiricisi, zarf-fiil eklerinin genel eğilimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: *sakinip ok*, *ištenip ok*, *kımlıdap-ak*, *münübok*, *atıbok*, *yazıb ok* (Korkmaz 1995:107). Türkiye Türkçesi ağızlarında da *-Ip* eki, *sıra* morfemiyle genişletilmiştir: *Bi tā açılıpsıra darıp gediyo içeri* (Karahana 2011: 354).

ek yığılması olayından kaynaklandığı görülmektedir. Ona göre *-IBAn* ekini daha da pekiştirmek ihtiyacı duyulunca bu ek *-I* veya *-In* zarf-fiil ekleri ile *-IBAnI*, *-IBAnIn* şekillerinde birer kere daha genişletilerek yeni bir ek yığılması da oluşturulmuştur (1995: 184, 186).

-n morfemi ile ortaya çıkan varyantlaşma, Eski Anadolu Türkçesinden alınan aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere ekin işlevinde herhangi bir değişmeye sebep olmamıştır:

Alubanı kâfir illerine yönelelüm diyü Dirse Hanı tutdılar (Ergin 1989: 90).

Can u dil milkini hış görmeyibenin hışmile, Etdiler talan u viran gözlerünle kaşların (Gülsevin 1997: 133).

1.1.2. **-DİKCA(n)**

-Dik sıfat-fiil eki ile *-CA* eşitlik hâli ekinin birleşmesinden meydana gelen bu zarf-fiil eki, bugün Oğuz grubu lehçelerinde kullanılmaktadır. Ekin Eski Anadolu Türkçesinde de (Gülsevin 1997: 131) kullanıldığı biliniyor. Ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli morfemlerle genişlemiş (*-DİKCAk*, *-DİKCAz*, *-DİKCAN*, Karahan 2011: 360-361) çok varyantlı bir yapıya sahiptir. Bunlardan *-DİKCAN* şeklindeki genişleme, *-n* morfemiyle yapılmıştır. Ekin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki *-n*'li varyantu ile standart dildeki *-DİKCA* ekinin işlevi aynıdır:

İçinden çakı çıkmış, hemi de kestikcen üreyomuş (Karahana 2011: 360).

1.1.3. **-(G)InCA(n), -(G)InCAk(In)**

Ek, Uygur, Karahanlı, Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde *-GInÇA* (Gabain 1995: 87; Ercilasun 1984: 184; Eckmann 1988: 112; Karamanlioğlu 1994: 146) şeklinde idi. *-GInCA* zarf-fiil eki, bugün bazı lehçelerde (*Özbek Türkçesi*, *Uygur Türkçesi*, *Öztürk* 1997: 1234) bu ses yapısı ile korunmaktadır. Batı Türkçesinde ekin, Eski Anadolu Türkçesinden itibaren *-InCA* şekli kullanılmıştır. Hatta Eski Anadolu Türkçesinde *-k* ile genişlemiş *-incek* şekli de bulunmaktadır (Gülsevin 1997: 126-127).

Bu zarf-fiil ekinin Gagavuz Türkçesinde *-Inca* yanında *-n* ve *-k* ile genişlemiş *-IncaN* ve *-IncaK* (Özkan 1996: 175) şekilleri de kullanılır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ek, *-IncaK*, *-IncaI*, *-Incaz*, *-IncaM*, *-IncaN*, *-IncaKIn*, *-IncaIık*, *-IncaSI*, *-IncaSII*, *-IncaMA*, *-IncaNA* (Karahana 2011: 350-353) gibi çok varyantlı bir görünüm arz eder. Bunlardan *-IncaN* ve *-IncaKIn* (Karahana 2011: 350-352), *-n* morfemi ile genişlemiş yapılarıdır. Karaçay-Malkar Türkçesinde, benzer yapıdaki *-GInçI* zarf-fiil ekinin de *-n*'li ve *-n*'siz şekilleri kullanılmaktadır (Tavkul 2007: 922).

Ekin aşağıdaki genişlemiş örnekleri Türkiye Türkçesi ağızlarından alınmıştır. Bunların standart dildeki *-InCA* 'dan işlev bakımından farkı yoktur:

Tepside filcananı çizili galdı, art devesi ardalasını vuruncan (Karahana 2011: 351).

Pek kenere dikincekin kim canından gaparsa hep on bi lire atveriler ona (Karahana 2011: 352).

1.1.4. -GAC(In)

-GAC zarf-fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinin sonları ile Osmanlı Türkçesinin başlarında ve Azerbaycan sahasında (Ergin 1962: 327), Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde (Eckmann 1988: 111; Karamanlıoğlu 1994: 144) kullanılmıştır. Ek, bugün bazı yazı dillerinde (Özbek Türkçesi, Uygur Türkçesi, Öztürk 1997: 231, 232) yaşamaktadır. Kazan, Özbek ve Kurdak lehçelerinde ekin *ok* edatı ile genişletilmiş -gAçUk şekli de vardır (Korkmaz 1995: 107). Güner Dilek 2007’de Altay Türkçesinde -n morfemi ile genişlemiş -gAjIn zarf-fiil ekinden söz edilmekte ve bu ekin -IncA ekine denk işlevde olduğu belirtilmektedir (2007: 1066).

Deny, gramerindeki -GAç eki ile ilgili bölümde, tanık göstermeden ekin “-keç-in veya -kej-in” varyantlarına da yer vermiştir. Ona göre -n morfemi, vasıta hâli ekidir (Deny 1941: 960).

Çağatay Türkçesinden alınan *ol bu sözni eşitkeç oldı hâmuş* (Eckmann 1988: 111) örneğindeki -keç eki ile Altay Türkçesine ait *Toolop kelgejin, ceti bala / Hesaplayınca, yedi bala* (Güner Dilek 2007: 1066) örneğindeki -gejin eki aynı işlevde kullanılmıştır.

1.1.5. -kAnA(n)

Tarihî metinlerde -ken (Gabain 1995: 120, Ercilasun 1984: 188; Gülsevin 1997: 130) şeklinde olan ek, daha çok Oğuz Grubu yazı dillerinde görülür. -ken eki Özbek Türkçesinde (Öztürk 2007: 340) de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ek, -kA, -kAn, -kAnA, -kAnAn, -kAnI, -kAnAz, -kAnAk, -kAnAm, -kenelicek, -kenlik, -kenelik, -kenleri şekilleriyle varyantlaşır. Genişleme, -kAnAz, -kAnAk, -kAnAm şekillerinde -A, -m, -z, -k morfemleriyle; -kAnAn şeklinde ise -A ve -n’ morfemleriyle olmuştur (Karahan 2011: 356)³.

Türkiye Türkçesi ağızlarından alınan şu örnekteki -kenen eki ile standart dildeki -ken, aynı işlevde kullanılmaktadır:

Şöyle bir köyden gelirkenen bize binek vermediler (Karahan 2011: 355).

1.1.6. -mADI(n)

-mADI(n) ekinin, -yU, -Ip, -IBAn ekli zarf-fiillerin olumsuz şekillerinin yapımında kullanıldığını belirten Tekin 2003’te Köktürkçeden; Ş. Tekin 1960’ta Uygurcadan -mADI ve -mADIn’lı örnekler verilmiştir (2003: 176; 1960: 317). Ek, Karahanlı Türkçesinde de kullanılmıştır. Ercilasun 1984’te bu şekillerin Kutadgu Bilig’de nüshalara göre farklılık gösterdiği, bir beyitte -mADI şeklinde geçen ekin,

³ Ekin bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Türkmen Türkçesinde görülen -kA şekli düşündürücüdür. Ek, daha çok Güney ve Batı Anadolu ağızları ile Ordu ve Giresun yörelerinde (beklerke, inerke, sokarka, Karahan 2011: 354) yaygındır. Brendemoen bu ekin Çepniler tarafından kullanıldığına işaret ediyor (Brendemoen 1989: 13-22). -kA eki, ağızlarda -z morfemi ile de genişlemiştir: *dururçes, geçerçes* (Yüce 1973: 45). Ekin -ke şekline tarihî metinlerde rastlanmayışı, -ken ekinin -ke’den gelişmiş olabileceği şeklindeki ihtimali zayıflatsa da, zarf-fiil eklerindeki genişleme eğilimi böyle bir ihtimalin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşündürmektedir. -ke şekli gibi yazı dillerine yansımamış, sadece ağızlarda yaşayan daha pek çok gramer şekli bulunduğu unutulmamalıdır.

başka bir nüshanın aynı beytinde *-mADIn* olduğu belirtilmektedir (1984: 183). Eski Anadolu Türkçesinde de *-mADIn* eki kullanılmıştır.

Korkmaz’ın bu ekin etimolojisini inceleyen makalesinde *-n* üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili çeşitli görüşler değerlendirilmiştir. Thomsen, Radloff, Bang, Samoiloviç ve Deny’e göre *-n*, vasıta hâli ekidir (1995: 153-155). Korkmaz ise *-n*’nin de *-n*’den önceki *-I*’nın da ek yığılması sonucu arka arkaya sıralanan birer zarf-fiil eki olduğu, aynı eklerin *ti-y-in bul-ma-y-in, yak-in, say-in, teg-in* örneklerinde de bulunduğu görüşündedir (1995: 153-155). Erdal 2004’te de ekin yapısındaki *-n*’nin vasıta hâli eki olduğu; aynı *-n*’nin *-mAkSIZIn, -sIn, -IBAn, -IBAnIn* eklerinde de bulunduğu belirtilmiştir (2004: 176, 278, 310, 314). Çağatay (1943: 106) ve Ş. Tekin (1960: 317)’e göre de *-mADIn* ekindeki *-n*, vasıta hâli ekidir. Bu ekle ilgili araştırmasında Öner, “*Eski Türk yazılı âbidelerinde kalıplaşmış hâlde görülen -matı/-meti olumsuz gerundiyyununun -n vasıta hâli ekiyle genişlediği örnekler metinlerde giderek daha çoğalmıştır.*” derken, *-n* morfemini vasıta hâli eki olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır (1999: 7).

Aşağıdaki örneklerde, ekin *-n*’li ve *-n*’siz şekilleri arasında işlev farkı yoktur:

İveklük bu erdi sini bilmedin / Yakın tuttum özke tapındurmadın (Arat 1947: 79).

Akar suv yorık til bu kut turmadı / Ajun tezgünürler yorıp tunmadı (Arat 1947: 83).

1.1.7. -mAy(I)(n)

Ekin *-mAy* ve *-mAyIn* varyantları, tarihî metinlerde farklı işleklik dereceleri ile kullanılmıştır. Köktürkçede çok az örneği olan *-mAyIn* eki (Tekin 2003: 175), Uygur Türkçesinde *-mAy* ve *-mAyIn* (Gabain 1995: 129; Kaya 1994: 114) şeklindedir. Ancak *-mAy* şekli işlek değildir. Karahanlı Türkçesinde birkaç örnekte *-mAyIn* ekine (Ercilasun 1984: 174) rastlanır. Harezmi Türkçesinde ek, *-mAy* ve *-mAyIn* (Ata 1997: 393)’dır. *-mAy* eki, Çağatay Türkçesinde *-mAyIn*’a göre daha işlektir (Eckmann 1988: 116). Buna karşılık Kıpçak Türkçesinde *-mAyIn* (Karamanlıoğlu 1994: 147) şekli daha çok kullanılmıştır. Bu ek, Batı Türkçesinde görülmez. Bugün bazı lehçelerde hem *-mAy*, hem de *-mAyIn* şekilleri (Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi, Öztürk 1997: 236) kullanılmaktadır. Tavkul 2007’de Karaçay-Malkar Türkçesinde ekin iki varyantının da olduğu ve aralarında işlev farkı bulunmadığı kaydedilmiştir (2007: 920). Tuva Türkçesinde ek, *-MAyn* şeklindedir (Arıkoğlu 2007: 1209).

Zarf-fiil eklerindeki genişleme eğilimi, bu ekin de *-mAy*’dan *-mAyIn*’a doğru bir genişleme süreci geçirdiğini göstermektedir. Son merhaledeki genişleme *-n* morfemiyle yapılmıştır. En eski metinlerde ekin *-mAyIn* şeklinin bulunuşundan hareketle, bu genişlemenin Köktürkçeden önce ortaya çıktığı söylenebilir. Korkmaz’a göre ekin yapısındaki *-n*, bir zarf-fiil ekidir (Korkmaz 1995: 155).

Çağatay Türkçesinden alınan şu iki örnekte *-n*’li ve *-n*’siz şekiller aynı işlevde kullanılmıştır:

Sözümge cevab tapa almay demi tutuldu (Eckmann 1988: 116).

Kılmayın mihr ü vefâ eyledi yüz cevri ü cefâ (Eckmann 1988: 116).

1.2. EMİR EKLERİ

Aslan 2008'de isteme semantiğinin bir alt birimi kabul edilen emir semantiğinin tanımı içinde “yüksek dereceli empoze”, “buyuranın üstünlüğüne dayanan güç ilişkisi”, “yönlendiricilik” “eyleyiciye yönelen bir buyruk” kavramlarına yer verilmesi, bu anlam alanının istek ve ricadan derece bakımından farklı olduğunu göstermektedir. Bu fark emir kategorisindeki morfeplerin yapısını da etkilemiş ve isteme derecesini kuvvetlendirmek üzere gerek eksiz 2. şahıs, gerekse diğer şahıslardaki ekler genişleme yoluyla değişmiştir (Aslan 2008: 31-33). Genişlemiş yapılar, Türkçenin her döneminde görülür. Bugünkü lehçelerde de emir kipinde -*gIl*, -*gIn*, -*çi* ile yapılan pekiştirmeler vardır.

Aynı dönemde bile kullanılabilen varyantlı yapılar arasında, anlam farkı görünmemektedir. İstek ve emir şiddetini ise yazılı dilde anlamak zordur.

Emir kategorisinde -*n* ile genişlemiş başlıca şu yapılar bulunmaktadır:

1.2.1. Teklik 1. şahıs emir eki: -(A)yI(n)

Teklik 1. şahıs emir eki, Türkçenin tarihî dönemlerinde ve bugün, çok varyantlı görünüm arz eder. Ek, Köktürkçede ve Uygur Türkçesinde -(A)yIn (Tekin 2003: 181; Kaya 1994: 334), Karahanlı Türkçesinde -(A)y, -(A)yI, -(A)yIn (Ercilasun 1984: 142), Çağatay Türkçesinde -(A)y ve -(A)yIn (Eckmann 1988: 119), Eski Anadolu Türkçesinde ise -AyIn (Gülsevin 1997: 107)'dir. Bugün benzer şekillerde ağız ve lehçelerde yaşayan bu ekin, mesela Özbek Türkçesinde -(ä)y ve -äyin, Yeni Uygur Türkçesinde -(A)y (Öztürk 1997: 191) şekilleri kullanılmaktadır.

Köktürk metinleri, Türkçenin bilinen ilk örnekleri olmasına rağmen Köktürkçenin en eski şekillerini bünyesinde barındırdığı söylenemez. Yazıtlarda -(A)y ve -(A)yI şekli görülmemesine rağmen teklik 1. şahıs emir ekinin -(A)y > -(A)yI > -(A)yIn şeklinde bir gelişme takip ederek Köktürkçeye geldiği, -(A)y ve -(A)yI şekillerinin bazı ağız veya lehçelerde unutulduğu, bazılarında ise -(A)yIn ile birlikte yaşamaya devam ettiği söylenebilir. Ekin çekirdeği mevcut örnekler göre -(A)y, hatta -A'dır ve bu yapı, zaman içinde çeşitli ağız ve lehçelerde genişleyerek değişmiştir.

Teklik 1. şahıs emir ekindeki genişletici morfeplerden biri de -*n*'dir. Bang'a göre -AyIn ekindeki -*n* vasıta hâli ekidir. Brockelmann, bu yapıyla *män* zamiri arasında bir ilgi kurar (Räsänen 1957: 204).

Aşağıdaki örneklerde -*n*'li ve -*n*'siz şekiller arasında açık bir işlev farkı görünmemektedir. Şairin kapalı hecelerde bile -AyI ekini kullanması dikkat çekicidir. Bu durum, Kutadgu Bilig'deki varyantlar arasında olsa olsa bir “kuvvet, vurgu, derece” farkı olduğuna işaret edebilir ki pekiştirme morfeplerinin görevi de zaten budur:

Bu kün munda minçe kimi iş kılayı / Ya kimke bütöyi kimi dost tutayı (Arat 1947: 389).

Negü ol muning ma'nisi ay manga / Bileyin ukayın bütöyin sanga (Arat 1947: 90).

1.2.2. Teklik 2. şahıs emir pekiştiricisi: -gII(A)(n), -gIn(A)(n)

Türkçede teklik 2. şahıs emir, eksiz yapılıdır. Fiil tabanı hiçbir ek almadan emir bildirir. Ancak bazı dönem ve lehçelerde, anlamı pekiştirmek üzere fiil tabanına bazı eklerin getirildiği görülmektedir (Sertkaya 1988: 141).

Köktürk ve Uygur metinlerinde bu kipin 2. şahıslarında pekiştirme, -gII (*Tekin* 2003: 179; *Kaya* 1994: 320), Karahanlı, Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde -gII ve -gIn (*Ercilasun* 1984: 142; *Eckmann* 1988: 118; *Özyetgin* 1996: 106, 109) ekleriyle yapılmaktadır. -gIn’lı şekiller Kutadgu Bilig’in Herat nüshasında görülür (Ercilasun 1984: 141). Eski Anadolu Türkçesinde emir 2. şahısta kullanılan pekiştirme eki, -gII (*Gülsevin* 1997: 111)’dir. Bugün de bazı lehçe ve ağızlarda teklik 2. şahıs emir ifadesini pekiştirmek üzere fiil tabanlarına -gII, -gIn ve -gIr ekleri getirilmektedir. Mesela Türkmen, Karaçay-Malkar, Altay, Kırgız Türkçelerinde -gIn (*KTLG*, 711-743), Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde -gII ve -gIn (*Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Öztürk* 1997: 189, 191, 192), Kumuk Türkçesinde -gIn ve -gIr (*KTLG*, 727) ekleri kullanılır.

Yeni Uygur Türkçesinde (Öztürk 1997: 191) ve Irak Mendeli ağzında -gIn ekinin genişlemiş şekli -gInA (*Buluç* 1972: 181-182) da görülmektedir. Kerkük ağzında ise -gIn eki, -gInAn şeklinde bir genişleme gösterir (Buluç 1966: 117). Azerbaycan Türkçesi ağızlarında -gII ve -gIn eki, -gIIAn ve -gInAn şeklinde genişlemiştir (Caferoğlu 1971: 8). Azerbaycan Türkçesi özelliklerinin görüldüğü Arpaçay ve Çıldır yöresi Azeri, Terekeme / Karapapak ağızlarında (Sarıkaya 2009: 149-150), Van ve Muş ağızlarında da -gInAn eki kullanılır. Caferoğlu, -gInAn’ın sonundaki n ünsüzünü önceleri vasıta hâli eki kabul ettiğini, daha sonra bu ünsüzün türeme bir ses olduğuna karar verdiğini ifade eder (Caferoğlu 1971: 10).

Görüldüğü üzere teklik 2. şahıs emir ifadesi, -gII(A)(n), -gIn(A)(n) ve -gIr ekleriyle pekiştirilebilmektedir. -gII ekinin sadece 2. şahıslarda değil, 3. şahıslarda bile pekiştirici görevi yaptığı Sertkaya’nın bir makalesinde, Oğuz Kağan Destanında geçen *bolsungıl* kelimesi örnek gösterilerek ortaya konmuştu (Sertkaya 1988: 135-142).

-gII, -gIn ve -gIr pekiştirme eklerinin -gI şekline metinlerde rastlanmamıştır. Ancak bu ekleri daha önce farazi bir *ki*’den getiren Kotwicz’in bu görüşünün (Räsänen 1957: 205) -henüz örnekle tanıklanamasa da- dil mantığına aykırı olmadığını düşünüyorum.

Çağatay Türkçesinden alınan şu iki örnekte emir pekiştiricileri -gII ve -gIn, aynı işlevde kullanılmıştır:

Kel ey can bülbülü pervaz kılın, şehenşeh mehdini agaz kılın (Eckmann 1988: 119).

Eger mening rizamni tilerseng halvetnişinlikni ve el bile kem-ihtilatlıknı bertaraf kılın (Eckmann 1988: 224).

Aşağıda, Arpaçay ve Çıldır yöresi Azeri, Terekeme/Karapapak ağızlarından alınmış örneklerde de -gInA ve -gInAn eklerinin işlevi aynıdır:

Mağa bir avrat bulgine (Sarıkaya 2009: 150).

O kızları alginen oğullarına (Sarıkaya 2009: 149).

1.2.3. Teklik 3. şahıs emir eki: -ZU(n), -ZUnI(n)

Ek, Köktürk metinlerinde -ZU, -ZUn, -çUn (Tekin 2003: 180-181), Uygur Türkçesinde -ZU ve -ZUn (Ş. Tekin 1976: 96), bu dönem eserlerinden Altun Yaruk'ta -sUn (Kaya 1994: 252)'dur. Karahanlı Türkçesinde ses yapısı bakımından çeşitlilik gösteren ekin -sU, -sUn ve -sUnI (Ercilasun 1984: 145-147) şekilleri kullanılmıştır. Çağatay, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçelerinde ise ek, -sUn (Eckmann 1988: 119; Karamanhoğlu 1994: 137; Gülsevin 1997: 113)'dur.

En eski metinlerdeki teklik 3. şahıs emir eki -ZU, Türkçenin çeşitli dönemlerinde -n, sonra -I, daha sonra da tekrar -n ekiyle üç merhaleli bir genişleme süreci yaşamıştır.⁴ -n, Erdal'a göre vasita hâli ekidir (2004: 176, 236). Ş. Tekin, -zUnIn ekini -zUn-In şeklinde ayırır ve -In ekine şüphe işaretli "vasita hâli!" kaydını düşer (Ş. Tekin 1966: 449).

Genişleme, kipin anlamını etkilememiş görünmektedir:

Bayusu budun hem itilsü ilim, Anıng şükri kılsu mening bu tilim Arat 1947: 506).

Ulugluk yimesün ol elgi uzun, Yanar erse tilde yoritmış sözün (Arat 1947: 580).

1.2.4. Çokluk 1. şahıs emir eki: -(y)Allm(In)

Çokluk 1. şahıs emir ekinin, -(y)AllmIn şekli, emir kipindeki genişleme eğiliminin bir başka örneğidir. Demir 2000'de Konya'nın Kızılören, Meram, Doğanhisar; Beyşehir ilçesine bağlı Sarıköy; Sarayönü ilçesine bağlı Kuyulu Sebil köyü; Kütahya'nın merkez, Antalya'nın Alanya, Elmalı, Gazipaşa ilçesi ağızlarıyla Kırıkkale'nin Yunanistan'dan gelenlerin kurduğu Halifeli köyü ağızından -(y)AllmIn (veya -(y)AllmIn) ekli *yapalımın, yeyelimin vb.* örnekler verilmiştir. Aynı makalede Caferoğlu'nun Afyon ve Çankırı'dan; Korkmaz'ın Nevşehir'den derlediği metinlerdeki *gidelimin, yiyelemin* örnekleri de bulunmaktadır (Demir 2000: 66, 68).

-(y)Allm ekini genişleten -n morfemi, ekin çokluk 1. şahıs emir / istek anlamını değiştirmez. Ancak Demir'in tespit ettiği üzere bu morfem *çokluk* kavramında bir ayrıma işaret eder. Buna göre -(y)Allm eki genel çokluğu ifade ederken -n ile genişleyen -(y)AllmIn eki, ikili çokluğu karşılamaktadır. Ama bu ayrımın çok net sınırları yoktur (Demir 2000: 69):

Şindik yalan gunuşmayalım (Demir 2000: 68).

Biz dünyaya neye geldik, yeyelimin, içelimin, gezelimin deye geldik (Demir 2000: 68).

-(y)AllmIn ekindeki -n'nin bazı ağızlarda *η* ünsüzü ile nöbetleşmesi dikkat çekicidir. Bu durum, -n'nin -eğer doğrudan bir etkilene değilse- sonraki merhalede

⁴ Köktürk metinlerinde sadece *bolçun* örneğinde bulunan -çun ekinin Divanü Lügati't-Türk'teki *çü* edatı (*kel çü, barma çu, Atalay 1986-III, 207*) ve bugün emir kipinin bazı lehçelerde ikinci, bazılarında ise bütün şahıslarında kullanılan -çi enklitiği ile ilgisi var gibi görünmektedir. Böyle bir ilgi varsa, -çun eki sonundaki -n de bir pekiştirme morfemidir.

çokluk 2. şahıs emir eki ile karışması, yani bir bulaşma olayının ortaya çıkması şeklinde açıklanabilir.

1.3. İSTEK EKLERİ

1.3.1. Çokluk 1. şahıs istek eki: -(y)Ak(In)

Çokluk 1. şahıs istek eki -(y)Ak, bugün bazı lehçe ve ağızlarda yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında, daha çok Doğu Grubu ağızlarında olmak üzere bütün ağız gruplarında farklı işlevlik dereceleri ile kullanılır (Karahan 1996: 51). Ekin, bazı lehçe ve ağızlarda -n morfemi ile genişlemiş şekilleri de bulunmaktadır.

Gemalmaz, -(y)AkIn eki ile ilgili Erzurum’un Yukarı Aras ağızlarından *alağın*, *gelağın* (1978: 369), Buluç da Irak Türkmen ağızlarından *gülāğın*, *gellāğın* örneklerini verir (1966: 145; 1972: 181). Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olan çokluk 1. şahıs istek eki -Ak, bu ağızlarda -n ile genişlemiştir. Demir 2000’de Djikiya’nın 1944’te yayımlanan bir makalesinden nakledilen bilgilere göre ek, Gürcistan’da Meshet Türkleri ağızında yaşamaktadır. Djikiya, -n’li genişlemenin istek anlamında değil çokluk anlamında bir değişiklik yaptığını şu derleme örneğiyle açıklar: *İki kişi ki olur, birbirne gēdah diyallar, çoh ki olur hayde gedagın diyallar*. Ona göre ek, çokluk 1. ve 2. şahıs emir eklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Demir, ilgili yazısında başka araştırmacılara da atıfta bulunarak bu görüşün kabul edilebilir olduğunu belirtir (Demir 2000: 67).

Aşağıdaki -n’li ve -n’siz örnekler, Gudiaşvili’den naklen Demir 2000’den alınmıştır:

Ogul gidah, bahah. Yolliyah orya. Tēz galhın, gidagın bize. Gızlar, burda bir ez su içağın (Demir 2000: 68).

1.4. DİĞER EKLER

1.4.1. -DI(n)

Görülen geçmiş zaman kipinin teklik 3. şahsı, Türkçenin her döneminde -DI eki ile karşılanmıştır. Anadolu’nun bazı yörelerinde bu ek, teklik 3. şahıslarda bir -n morfemi ile genişletilmektedir. Aynı yörelerde ekin -n’li ve -n’siz şekilleri aynı işlevle kullanılır. -n’li genişlemeler, Orta, Güney ve Batı Anadolu ağızlarında görülür.

Ankara ağızlarından alınan şu cümlelerde konuşur, iki şekli aynı özneye bağlı olarak ve işlev farkı olmadan kullanılmaktadır:

Üş adam anğaradan gelillēdi...sabālen gidellēdin (Akca 2012: 293).

1.4.2. -DA(n)

Köktürk metinlerinde hem bulunma hem de ayrılma hâli eki olarak görev yapan -DA eki, daha sonraki dönemlerde daha çok *bulunma* işleviyle karşımıza çıkarken *ayrılma* işlevini de devam ettirmiştir. Batı Türkçesinde ayrılma hâli eki olan -DAn da, *ayrılma* işlevli -DA’nın -n ile genişlemiş şekli olmalıdır. -DA eki, bulunma hâli eki olarak varlığını devam ettirirken, -n’li şekli -DAn da bazı lehçelerde ayrılma hâli görevini üstlenir.

Räsänen 1957’de ekin yapısıyla ilgili çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Poppe ve Räsänen’e göre ek, *-DA* bulunma hâli ile *-n* vasıta hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Gabain ise *-tIn* ve *-tAn* arasında bir ilişki kurar (Räsänen 1957: 62). Benzing’e göre ekin yapısında, *-DA* bulunma hâli eki ile zamir *n*’si vardır. Kononov, gerek *-DIn*, gerekse *-DAn* ekindeki bu *-n*’ye, yönelme hâli eki der (Eraslan 1999: 382, 383). Eraslan’a göre ise *-DIn* ve *-DAn* ekleri isimden isim yapma eki *-DIn* ile bulunma hâli eki *-DA*’nın karışmasından oluşmuştur (1999: 383). Ş. Tekin, *-DAn* ekinin Uygurcanın en eski metinleri olan Mani metinlerinde görüldüğüne işaret ederek *-DIn* ve *-DAn* ilişkisini kabul etmez. *t-a-n* şeklinde bir tahlil yapan Ş. Tekin, *-DAn* ekindeki *-n*’nin *kışın, yazın*’daki vasıta hâli eki veya *orun, ödün*’deki yapım eki olabileceğini ileri sürer (2001: 141).

Dede Korkut’tan ve Türkiye Türkçesi ağzlarından alınan şu örneklerde *-DA*, ayrılma hâli eki olarak kullanılmaktadır:

Sadagun’da seksen okuñ virgil maça (Ergin1989:104).

Dadalarımız Orta Asya’da gelmişlar (Buran 1996: 201).

1.4.3. -DI(n)

Köktürk metinlerindeki *katıgdı, edgüti* gibi örneklerde bir zarf eki olan *-DI*’nın, aynı metinlerde yine zarf eki olarak kullanılan ve az örneği bulunan *-DIn*’la (*kandın, öñdin*) köken ilişkisi olabilir. Bilindiği üzere Köktürkçeden sonra *-DI*’nın işlevliği azalırken *-DIn* ekinin işlevliği artmış ve *-DIn*, hem ayrılma bildiren bir hâl eki, hem de sebep, karşılaştırma, yön vs. bildiren bir zarf eki olarak kullanılmıştır.

Eraslan, *Çıkma Hâli Ekinin Oluşumu* başlıklı makalesinde, ekin etimolojisi hakkındaki çeşitli görüşlere yer verir. Gabain’e göre ek, yapım eki *-t* ile *-In* vasıta hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bang, *-DIn* ekini *adın* kelimesi ile ilişkilendirir. Ramstedt eki, Tunguzca *-tI* vasıta hâli eki ile *-n* vasıta hâli ekinin birleştiği olarak kabul eder. Sinor’a göre de ekin yapısında *-DI* zarf ekiyle *-n* vasıta hâli eki bulunmaktadır (Eraslan 1999: 382). Benzing ve Menges’e göre *-DIn*, eki *-DI* ile *-n* lokatif ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Räsänen 1957: 62). Barutçu’ya göre de muhtemelen Eski Türkçenin yer zarfları yapmaya yarayan *-tIn* ekindeki *-tI* ile aynı ektir; hatta Saha Türkçesinde *-DI* ekinin *-k, ok/ök* ile genişlemiş şekilleri kullanılmaktadır (Barutçu 1992: 73). *-n*’li genişleme Köktürkçeden önce olmalıdır.

Örneklerin azlığı, *-n*’li ve *-n*’siz şekilleri işlev bakımından karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Aşağıdaki örneklerde *-DI* ve *-DIn* ekli kelimeler zarf olarak kullanılmıştır:

Yelme karguğ edgüti urgıl (Tekin 2003: 179).

Kendüdin öngdin Zeliha söyledi (Hacıeminoğlu 1984: 68).

1.4.4. -(s)I(n)

Tekin “Üçüncü Kişi İyelik Eki” başlıklı makalesinde, *-(s)In* iyelik ekinin sonunda çekim sırasında ortaya çıkan *-n* ünsüzünü *zamir n*’si olarak adlandırmakta ve bu sesi 3. şahıs iyelik ekinin kökeni ile ilişkilendirerek Ana Altaycadaki **i(n)* zamirine bağlamaktadır (Tekin 2003: 134-135). Makalede **bi(n), *si(n), *i(n)* şeklinde sıralanan Ana Altayca zamirlerde parantez içine alınan *-n*’nin **bi, *si* ve **i*

köklerini genişlettiği görülüyor. Tekin’in çekim sırasında ortaya çıktığını belirttiği -n’nin çekim olmadan da iyelik ekinin yapısında bulunduğu, Gülsevin 2006’da örnekleriyle gösterilmiştir. Buna göre teklik 3. şahıs iyelik eki -(s)I, seyrek olarak -n ile genişlemektedir. Gülsevin’in Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden verdiği şu örneklerde, -(s)In ekinin -(s)I’ dan işlev bakımından farkı yoktur:

İsâyı resûlün muştıcsın kıldı (Gülsevin 2006: 259).

Başa sensüz cihan mülkin gerekmez (Gülsevin 2006: 259).

Ramazan ayı orucın dükeli kavma farz oldı (Gülsevin 2006: 259).

1.4.5. -(y)ACA(n)

-(y)ACA eki, isimlere -A kadar anlamı veren bir ektir. Korkmaz 1995’te ekin eski şekli olan -GAÇA’nın Köktürkçede, Uygur ve Çağatay Türkçesinde sınırlandırma işlevi ile kullanıldığı belirtilmiştir. Ek, bugün Tarançı, Özbek, Tatar Türkçesinde ve bazı Sibiryaya lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır (1995: 28-29). -CA’nın -A yönelme hâli ekinden sonra gelmesi, bu ekin ekvatif eki -CA’dan farklı edat kökenli başka bir ek olabileceğini düşündürüyor.

-ACA eki, bazı yörelerde -n ve -k morfemleriyle genişletilmektedir. Korkmaz’a göre bu -n, vasıta hâli ektir (1995: 29).

-n ile genişlemiş -ACAn ile -ACA arasında işlev farkı yoktur:

Sabahaça gedellerdi (Yıldırım 2006-II: 431).

Telli Mehriban hindiyeçen bize deyirdi ki pırtı bahalıdı (Caferoğlu 1942: 33).

2. EDATLAR

İsimlerin çekim edatlarıyla kurduğu kelime grupları, söz diziminde sıfat ve zarf olarak kullanılır. Sıfat ve zarflar, söz diziminde vurgulu dil birimleridir. Çekim edatlarıyla kurulan kelime gruplarının üstlendiği sıfat ve zarf görevi, özellikle işleklik derecesi fazla olan bazı edatların yapısını genişleme yönünde etkilemiştir. Bağlama ve ünlem edatlarında ise vurgu, iletişim ortamının durumuna göre değişkenlik gösterir. Vurgu ihtiyacı, bu kelimelerin de yapısını etkiler. -A, -I, -k, -m, -l, -n vb. morfemler, edatların genişleme sürecinde görev almışlardır.

Örnekler, edatlarda varyantlaşmanın daha çok -n morfemiyle olduğunu gösteriyor. Çekim edatları *birle(n)*, *bile(n)*, *ile(n)*, *kadan*, *kibi(n)* / *gibi(n)* / *kimi(n)* / *bigi(n)*, *sayı(n)*, *tegi(n)* / *degi(n)* / *deği(n)*, *tiyi(n)* / *diyi(n)* ile bağlama-kuvvetlendirme edatları *erki(n)* / *irki(n)*, *kala(n)* ve *taki(n)*’ın yapısında, -n pekiştiricisi bulunmaktadır.

2.1. Birle(n), bile(n)

Yapısı ve aralarındaki ilişki hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen *birle* ve *bile* edatları, Köktürk metinlerinden itibaren Türkçenin her sahasında işlek olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1984: 18-27). Her iki edatın da -n ile genişlemiş şekilleri bulunmaktadır. *Birlen*, Çağatay, Kıpçak, Harezm ve Batı Türkçesinde (Hacıeminoğlu 1984: 26, 27); *bilen* ise daha çok Çağatay ve Kıpçak sahasında görülür (Hacıeminoğlu 1984: 21-27). Bugün Türkmen, Özbek, Yeni Uygur ve diğer

bazı yazı dillerinde de *bilen* edatı kullanılmaktadır (Kara 2007: 280; Öztürk 2007: 343, Yazıcı Ersoy 2007: 412). Bu kelimelerdeki *-n*, Korkmaz (1995: 155)'a göre zarf-fiil eki, Mansuroğlu (1955: 62), Erdal (2004: 176) ve Grönbech'e göre vasıta hâli eki (1995: 40), Hacıeminoğlu'ya göre de bir vasıta hâli eki veya fonksiyonu tespit edilememiş bir türeme sestir (1984: 26).

Kıpçak sahasından alınmış şu örneklerde *-n*'li ve *-n*'siz şekiller kullanılmıştır:

Anıng süti bile dağı ulgaydıng, Arslan bilen penç tutgaymen, Yay ok birle atgaysen, Sohbet itme yaman kişi birlen (Hacıeminoğlu 1984: 20, 21, 27).

2.2. İle(n) (-len)

İl- fiilinden *-e* zarf-fiil ekiyle teşekkül eden *ile* edatı, Çağatay ve özellikle Batı Türkçesi sahasında yaygın olarak kullanılmıştır; ekleşmiş *-la* şekli de işlektir. Bu edatın *-n* eki ile genişlemiş aynı işlevdeki *ilen* (*-len*) şekli, Çağatay ve Batı Türkçelerinde görülmektedir (Hacıeminoğlu 1984: 45-48). Dede Korkut'ta *ile* ve *ilen* birlikte kullanılmıştır (Ergin 1963-II: 151). *İsdeklen* (Gülensoy 1988: 117), *girmesilan* (Günay 1978: 188), *-n* ile genişlemiş *-lan* ekinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki örneklerindedir. Gagavuz Türkçesindeki *geldiyenen*, *yattıynan* örneklerinde de aynı genişlemeyi görüyoruz (Özkan 2007: 136). Hacıeminoğlu'ya göre *-n*, vasıta hâli eki olup anlamı kuvvetlendirmektedir (1984: 47).

Aşağıdaki örnekler Dede Korkut'tan alınmıştır:

Deli Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur iken...(Ergin-I 1989: 178)

Kırk yigid-ile babasına karşı vardı (Ergin-I 1989: 186).

2.3. Kadar/kadan

Türkçenin işlek çekim edatlarından *kadar*, kelime sonunda *r* ünsüzünü düşüren bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında önce *r*'sini kaybetmiş; sonra bu eksiklik, *gadan* kelimesinde olduğu gibi *-n* ile telâfi edilmiştir. Bazı ağızlarda, edatın *k* ile genişletilmiş *gadak* şekli de kullanılır (Derleme Sözlüğü, C. VI).

Aşağıdaki örneklerde geçen *kadan*, *gadan* kelimeleri, standart dildeki *kadar* ile eş değerdedir:

Ākasında bi saş vā kıçına kadan (Korkmaz 1994-2: 23)

Bin dokuz elli altı yıllarına gadan bi göşme yapdı burası (Akca 2012: 245).

2.4. Kibi(n), gibi(n), kimi(n), bigi(n)

Kibi/gibi edatının, *kıp* ismi ile *-i* iyelik ekinin birleşmesinden meydana geldiği kabul edilir. Tarihî metinlerde ve bugünkü lehçe ve ağızlarda geçen *kibi*, *kibin*, *gibi*, *gibin*, *kimi*, *kimin*, *bigi*, *bigin* vb. örnekler, edatın çok şekilli yapısını göstermektedir. Karahanlı ve Harezmi sahasında seyrek görülen bu edat, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde işlektir; Özbek Türkçesinde de kullanılır (Hacıeminoğlu 1984: 41-42, 55-58). *Kibi* / *gibi* edatının *-l* (*kibil*, Günay 1978: 191), *-k* (*kibik*, Hacıeminoğlu 1984: 56) ile genişlemiş şekilleri de olmakla beraber, *-n*'li şekilleri daha yaygındır (*kibin*, Caferoğlu 1946: 135; *gibin*, *bigin*, Hacıeminoğlu 1984: 17, 42; *kimin*, Gemalmaz 1978:180).

Brendemoen, Trabzon ağızlarında tespit ettiği *kimin, kibin (gibi)* örneklerindeki -n'nin vasıta hâli eki olabileceğini belirtir (2001: 221). Gemalmaz ise -n'yi teklik 2. şahıs iyelik eki ile ilişkilendirir (1978: 204). Hacıeminoğlu'na göre fonksiyonu tam olarak tespit edilmeyen bir türeme ses olduğu gibi manayı daha da kuvvetlendiren bir vasıta hâli eki olabilir (1984: 17).

Bigi ve *bigin* edatlarının kullanıldığı aşağıdaki örnekler Çağatay Türkçesinden alınmıştır:

*Zülf-i şamında yanar sen şem **bigi** (Hacıeminoğlu 1984: 16).*

*Sivürüp gül **bigin** tonına sıgmay (Hacıeminoğlu 1984: 17).*

2.5. Sayı(n)

Gabain'e göre *sa-* fiilinden zarf-fiil ekiyle teşekkül etmiş olan *sayu/sayı* edatı, *her, gibi* anlamlarında Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1984: 80). Bu edatın -n ile genişlemiş şekline Çağatay Türkçesi ile Özbek, Kumuk, Kazak, Tatar, Başkurt gibi bazı yazı dillerinde rastlanmaktadır (Korkmaz 1994-1: 70).

Korkmaz'a göre *sayın* kelimesinin sonundaki -n, bir zarf-fiil ekidir (1995: 155). Çağatay ise -n'nin vasıta hâli eki olduğunu ileri sürer (1943: 99).

*Yir **sayu** bardıg (Tekin 2003: 151).*

*Gün **sayın** bulamı arasında pikir birlik tuvula bara. (Alkaya 2008: 537).*

2.6. Tegi(n), degi(n), deği(n)

Kadar anlamındaki bu edat, Gabain, Brockelmann, Korkmaz ve diğer birçok araştırmacıya göre *teg-* fiilinden -i zarf-fiil ekiyle yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1984: 94). Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde *tegi (kadar)* şeklinde kullanılan bu edatın Karahanlı Türkçesinden itibaren -n ile genişlemiş *tegin, degin, değin* şekillerine de rastlanmaktadır (Hacıeminoğlu 1984: 31, 93-95). Türkiye Türkçesi ağızlarının Doğu Grubu'nda *teki* yanında *tekin* (Caferoğlu 1951: 99; 1942: 47) şekli de kullanılır.

Edatın yapısındaki -n, Hacıeminoğlu (1984: 31), Çağatay (1943: 98) Ergin (1962: 351) ve Grönbech'e göre vasıta hâli (1995: 40); Korkmaz'a göre ise zarf-fiil ekidir (1995: 155).

Karahanlı Türkçesinden alınmış aşağıdaki örnekler, -n'li ve -n'siz şekillerin aynı dönemde ve aynı işlevle kullanıldığını göstermektedir:

*Törütti igidti bu ödke **tegi** (Arat 1947: 376).*

*Kırk yılda **tegin** bay çıgay tüzlinür (Atalay 1986-I: 349).*

2.7. Tiyi(n), diyi(n)

Tiyin / diyin edatı *diye, diyerek* anlamlarında Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Kıpçak Türkçelerinde kullanılmıştır. *Tiyü / diyü* ise yine aynı anlamlarda Harezmi Türkçesi ile Batı Türkçesinde görülür (Hacıeminoğlu 1984: 198-199). Türkiye Türkçesi ağızlarında *diyi* yanında *diyün/deyin/teyin* şekilleri de bolca kullanılmaktadır (Yıldırım 2006: 199; Gemalmaz 1978: 308).

Korkmaz'a göre *tiyin / diyin* kelimesinin sonundaki *-n*, bir zarf-fiil ekidir (1995: 155). Hacıeminoğlu *tegin, deyin / digin, tiyin* gibi bazı şekillerin sonundaki *-n* morfemini vasıta hâli eki sayar (1984: 31) .

Diyyi ve *diyın* kelimelerinin aynı işlevde kullanıldığı aşağıdaki örnekler, Adana'nın Ceyhan ilçesi ağzından alınmıştır:

Aşāsın diyyi daı diyyi garşı vardı (Yıldırım 2006-II: 223).

Ulan ahiretten adam gelir mi diyyin dutar bunu bi düer (Yıldırım 2006-II: 228).

2.8. Erki(n), irki(n)

Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi sahalarında kullanılan *belki, acaba, kimbilir* anlamları veren *erki / irki* edatı, bugün Türkiye Türkçesinde ve bazı yazı dillerinde *ki* şeklini almıştır. *Erki / irki* edatının *-n* ile genişlemiş *irkin / ikin* şekli, Çağatay Türkçesinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1984: 241-242). Tarancı ve Kazan lehçelerinde de *ärkin, irkin, ikin, iken* şekilleri görülür (Çağatay 1963: 248).

Aşağıdaki *-n*'li ve *-n*'siz örnekler Karahanlı ve Çağatay Türkçelerinden alınmıştır:

Ni teg tüzdi erki könglüng aceb kim (Hacıeminoğlu 1984: 242).

Mihriba bolgay mu irkin hecr-i mihrin sahlasam (Hacıeminoğlu 1984: 242).

2.9. Kala(n)

Artık anlamındaki *kalan* kelimesi, *kalı, kanı, kayu, kaçan* kelimeleri gibi bir *ka* köküne dayanmakta olup muhtemelen yapısında *birle, tañla, tünle* kelimelerindeki *-la* eki ile *-n* pekiştirme morfemi bulunmaktadır. *Kalan* kelimesi, Türkiye Türkçesi ağızlarında *kalan* ve *galan* şekillerinde yaygın olarak kullanılır (Derleme Sözlüğü, C.VI, VIII).

Karahanlı Türkçesindeki *artık, nasıl, eğer* anlamlarındaki *kalı* kelimesi ile *kalan* arasında yapı ilişkisi olduğu görülüyor (Hacıeminoğlu 1984: 165). Barutçu'nun Tobol'dan kaydı ile verdiği *kala (nasıl)*'nin zarf görevli bir kelime olsa da *-zarfların* zamanla tür değiştirerek edatlaşması dikkate alındığında- *kalan* edatı ile ilişkili olduğu söylenebilir (1992: 72). Kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında geçen aynı anlamdaki *gala* şekli de kelimedeki *-n* genişlemesini göstermesi bakımından önemlidir (Derleme Sözlüğü, C.VI). Ancak Hacıeminoğlu *kalan*'ı, *kal-* fiili ve *-an* sıfat-fiil ekiyle yapılmış bir kelime kabul eder (Hacıeminoğlu 1984: 165) ki bana göre edatın anlamı ve *kala* ile anlam ilişkisi, bu görüşü zayıflatmaktadır. Barutçu, *ka* köküne bağladığı *kala* kelimesinin yapısında, isimlerden zarf yapan *-la* ekinin varlığına işaret ederek benzer yapılarıdaki *kalı, kalay, kalı* kelimelerinden ve bu kelimelerle ilgili görüşlerden söz eder (1992: 71-76).

Derleme Sözlüğü'nde Uşak ve Burdur ağzından kaydı ile verilen *gala (artık)* kelimesi ile ilgili örnek cümle bulmak mümkün olmadı. Aşağıdaki örnekte *galan* kelimesi *artık* anlamında kullanılmıştır:

Galan er isdō canı (Korkmaz 1994-3: 139).

2.10. Takı(n)

Kuvvetlendirme edatı *dahi* (<*taki*), bazı lehçelerde *tagın* / *dağın* şeklinde -n ile genişlemiştir. Codex Cumanicus'ta *dağı* / *dağın* olarak geçen kelimeler, Grönbech tarafından *dahi*, *ve*, *ve de*, *da*, *de* şeklinde anlamlandırılır (1992: 54, 56). Bu kelimeler, Kazan Türkçesi ve Luck Karayimcesinde *tagın* veya *dağın*'dır (Grönbech 1995: 40).

Grönbech'e göre *tagın/dağın* kelimesindeki -n, vasıta hâli ekidir (1995: 40). Korkmaz 1994'te Kumukçadan *şimdi*, *dahi*, *yine* anlamlarındaki *dağın* ile Kazan Tatarcasından *dahi*, *henüz*, *aynı şekilde* anlamlarındaki *tagın* örneği verilmiş ve -n'nin zarf-fiil eki olduğu belirtilmiştir (1994-1: 69-70).

Codex Cumanicus'tan alınmış aşağıdaki örneklerde *dağı* ve *dağın* aynı işlevde kullanılmıştır:

Tengeri küçlüdür dağı yarlıgançludur (Grönbech 1992: 55).

Bizge sağınmah kerek christusnung kızların dağın ölümün (Grönbech 1992: 56).

SONUÇ

Türkçede dil birimlerinin söz dizimindeki görevi, onların yapılarını da etkilemiştir. Söz diziminde vurgu isteyen sıfat, zarf, edat gibi kelime kategorilerinde, zarf-fiil, emir ve istek eklerinde, bazı hâl eklerinde ve diğer bazı eklerde, zaman içinde -k, -l, -m, -A, -I gibi çeşitli morfemlerle, yaygın olarak da -n morfemi ile pekiştirme amaçlı genişlemeler görülür.

Türkçede, yukarıda ele aldığımız ek ve edatlardan başka da -n morfemi ile genişletilmiş ek ve kelimeler vardır. Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *güzelceme* / *güzelcemen*, *demişki* / *demişkin*, *fazla* / *fazlan*, *meğerse* / *meğersen*, *kere* / *keren*, *halbuki* / *halbukin*, *gayri* / *gayrin*, *artık* / *artıkın*, *aha* / *ahan*, *daha* / *dahan*, *defa* / *defan*, *türlü* / *türlün*, *gine* / *ginen*, *baha* / *bahan*, *saha* / *sahan*; Başkurt ve Tatar Türkçesindeki *tapa/tabana*; Halaççada çokluk 1. şahıs eki -k'nin -kIn şekli, Çuvaş Türkçesindeki -belki- -sA(n); tarihî lehçelerdeki -lA(n), -AgU(n), -AgUla(n) [>AvlA(n)], -(CI)lAyI(n) ekleri, Çağatay Türkçesindeki *neçe* / *neçen* kelimeleri, -n'nin pekiştirme morfemi olarak ne kadar işlek olduğunu göstermektedir. Yapılacak daha ayrıntılı bir inceleme, tarihî ve bugünkü lehçelerde -n morfeminin, pekiştirmek üzere genişlettiği başka ek ve kelime örneklerinin de olduğunu ortaya koyacaktır.

-n'li genişlemelerde Oğuz grubu lehçeleri, diğer lehçelere göre daha fazla örnek vermektedir. Bunda, Oğuzcanın yazı dili tarihinin çok eski olmamasının rolü olabilir. Ancak bu tespit, diğer lehçe ağızlarının daha ayrıntılı taranması ile tekrar gözden geçirilmeye muhtaçtır.

Araştırmacıların çoğu, ek ve edatlarda varyantlaşmaya sebep olan -n morfemini, vasıta eki veya zarf-fiil ekine bağlamıştır. Türeme bir ses veya bir pekiştirici olduğunu düşünenler de vardır. -n morfeminin eski çokluk eki -An ile ilişkilendirildiği Üstüner 2003'te, -n'nin kökeni hakkındaki tartışmalara genişçe yer verilmiştir (2003: 87-96). Kökeni ne olursa olsun, geçirdiği merhalelerin bu noktasında, eklendiği kelime veya ekte genellikle belirgin bir işlev farkı ortaya çıkarmayı, -n'nin bir pekiştirici morfem olduğunu veya artık pekiştirici bir morfem hâline geldiğini göstermektedir.

THE RESULTING VARIATION IN TURKISH WITH THE USE OF “-n” MORPHEME IN SOME SUFFIXES AND POSTPOSITIONS

Abstract: Some linguistic elements that require accent in syntactic structures have been extended with the use of enclitic morphemes in some subdialects and dialects. The most common examples in Turkish are so called extensions with -n. The topic of this paper is the most common forms of -n reinforcements in suffixes and postpositions in various Turkish dialects in a historical perspective. In the article, a number of examples of extensions and the opinions regarding the roots of ‘-n’ use will be covered.

Key words: intensive, enclitic, -n morpheme, accent

KAYNAKLAR

- AKCA, Hakan (2012), *Ankara İli Ağızları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ALKAYA, Ercan (2008), *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1947), *Kutadgu Bilig I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2007), *Tuva Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 1149-1228.
- ASLAN DEMİR, Sema (2008), *Türkçede İsteme Kipliği*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ATA, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiya-II / Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1938), *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl-ü Nevbahar*, Breslau.
- BARUTÇU, Sema (1992), *Eski Türkçe Kaltı ve Nelük Kelimeleri Üzerine*, Türkoloji Dergisi, X. Cilt, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara, s. 71-76.
- BRENDEMOEN, Bernt (1989), *Trabzon Çepni Ağzı ve Tepegöz Hikâyesinin bir Varyantı*, Trabzon İl Kültür-Sanat Yıllığı, 88-89, İstanbul, s.13-22.
- BRENDEMOEN, Bernt (2001), *The Turkish Dialects of Trabzon, V.I*, University of Oslo.
- BULUÇ, Sadettin (1966), *Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağzı Özellikleri*, XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.109-118.
- BULUÇ, Sadettin (1966), *Kerkük Hoyratlarına Dair*, Reşid Rahmeti Arat İçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 142-154.
- BULUÇ, Sadettin (1975), *Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri*, I. Türk Dili Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler-1972, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.181-183.
- BURAN, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Kitâb al-İdrâk li Lisan al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1942), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946), *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜRKÇEDE BAZI EK VE EDATLARDA “-n” MORFEMİ İLE ORTAYA ÇIKAN
VARYANTLAŞMA

- CAFEROĞLU, Ahmet (1951), *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1971), *Türkçemizdeki -gil ve -gil Emir Eki*, TDAY-Belleten 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1-10.
- ÇAĞATAY, Saadet (1943), *Uygurca ve Eski Osmanlıcada Instrumental -n*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, S. 3, s. 93-106.
- DEMİR, Nurettin (2000), *Anadolu Ağızlarında Birinci Çoğul Kişi İstek Eklerinin İkilik Bildiren Değişkisi*, Türkçe'nin Ağızları Çalıştay Bildirileri (Haz. A. Sumru Özsoy-Eser E. Taylan), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri-Osmanlı Lehçesi* (Çev. Ali Ulvi Elöve), Maarif Vekaleti, İstanbul.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ (1969), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ECKMANN, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1999), *Çıkma Hâli (Ablativ) Ekinin Oluşumu, III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Ankara, s. 381-385.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2008), *La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi*, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (Bahar), Avrasya Yazarlar Birliği Yayını, s. 35-56.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- ERGİN, Muharrem (1962), *Türk Dil Bilgisi*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1963), *Dede Korkut Kitabı II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GABAİN, A. v. (1995), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. M. Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1978), *Erzurum İli Ağızları, C. I.*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GRÖNBECH, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü* (Çev. Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GRÖNBECH, K. (1995), *Türkçenin Yapısı* (Çev. M. Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2010), *Yaşayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi Ağızları*, Özel Kitaplar, İstanbul.
- GÜNAY, Turgut (1978), *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜNER DİLEK, Figen (2007), *Altay Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayinevi, Ankara, s. 1009-1084.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet (2007), *Türkmen Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayinevi, Ankara, s. 231-290.
- KARAHAN, Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2011), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayinevi, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Ali F. (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ GRAMERİ-I FİİL, BASİT ÇEKİM (KTLG) (2006), (Editör: Ahmet B. Ercilasun), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, (1995), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (TDÜA)*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994-1), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994-2), *Güney-Batı Anadolu Ağzları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994-3), *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖNER, Mustafa (1999), *-matı / -meti Gerundiyumu Hakkında, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 833-840.
- ÖZKAN, Nevzat (1996), *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat (2007), *Gagavuz Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 81-170.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2007), *Özbek Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 291-354.
- ÖZYETGİN A. Melek (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıklık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- PEKACAR, Çetin (2007), *Kumuk Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 939-1008.
- RÄSÄNEN, Martti (1957), *Materialien zur Morphologie der turkischen Sprachen*, Studia Orientalia XXI, Helsinki.
- SARIKAYA, Mahmut (2009), *Teklik İkinci Kişi Emir Çekimlerinin Anadolu ve Azerbaycan Ağızlarındaki Değişik Örnekleri Üzerine*, TÜBAR-XXV, Bahar, s. 145-157.
- SERTKAYA, Osman F. (1988), *Bolsungül tep tediler, Uluslararası Türk Dili Kongresi 26 Eylül – 3 Ekim 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.135-142.
- SERTKAYA, Osman F. (1994), *-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine*, TDAY-Belleten 1989, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 335-352
- TAVKUL, Ufuk (2007), *Karaçay-Malkar Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 883-938.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul.
- TEKİN, Şinasi (1960), *Uygurca Metinler-II, Maytrisimit*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- TEKİN, Şinasi (1966), *Reşid Rahmeti Arat: Eski Türk Şiiri*, Reşid Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 448-450.
- TEKİN, Şinasi (1976), *Eski Türkçe*, Türk Dünyası El Kitabı (1. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 69-119.
- TEKİN, Şinasi (2001), *İştikakçinin Köşesi*, Simurg Yayınevi, İstanbul.
- TEKİN, Talat (2003), *Makaleler-I*, (Haz. E. Yılmaz - N. Demir), Grafiker Yayınları, Ankara.
- ÜSTÜNER, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme, Elazığ*.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2007), *Yeni Uygur Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 355-428.
- YILDIRIM, Faruk (2006), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Nuri (1973), *Gerundien im Türkischen, Eine Morphologische und Syntaktische Untersuchung*, Mainz.